

دیپلماسی دفاعی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی؛ اهداف، راهبردها و الزامات

مسعود مطلبی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

چکیده: دیپلماسی دفاعی به عنوان شیوه نوینی از ارائه توان نظامی، به مثابه سازوکاری است که دولت‌ها می‌کوشند، به‌واسطه آن از امتیازات و توانایی‌های خود در حوزه دفاعی برای وابسته کردن دیگر کشورها به خود، افزایش وابستگی متقابل امنیتی، جلب اعتماد، جلوگیری از بروز منازعه، حل منازعه‌ها، ایجاد چارچوب‌های امنیتی منطقه‌ای و مانند این‌ها استفاده کنند و هدف آن را می‌توان ایجاد شرایط سیاسی و ملی و بین‌المللی مطلوب برای حفظ و گسترش ارزش‌های ملی و حیاتی کشور در برابر دشمنان بالفعل و بالقوه دانست. نوشتار توصیفی-تحلیلی حاضر با هدف تبیین نقش دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی تلاش دارد به این سوال اصلی پاسخ دهد که دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی و در راستای ارتقای امنیتی و عمق‌بخشی به این انقلاب باید دارای چه اهداف، راهبرد و الزاماتی باشد؟. نتایج یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بواسطه اهداف و راهبردهای همچون مدیریت حوزه‌های امنیتی، فراهم کردن زمینه تأمین فناوری تجهیزات یا تسلیحات دفاعی، نقش‌آفرینی در بازدارندگی، خلع سلاح و کنترل تسلیحاتی، کسب منافع اقتصادی، اعتمادسازی در حوزه‌های نظامی، مبارزه با تروریسم، گسترش همکاری‌های دفاعی-نظامی با کشورها، توسعه تعاملات با نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی گامی مؤثر در تولید و زایش بیش از پیش قدرت ملی، نیل به ثبات و امنیت پایدار در فرایند گام دوم انقلاب اسلامی در مسیر تمدن‌سازی نوین بشمار می‌آید.

واژگان اصلی: دیپلماسی دفاعی، سیاست دفاعی، قدرت ملی، امنیت ملی، گام دوم انقلاب اسلامی.

۱. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران (نویسنده مسئول).

مقدمه

دیپلماسی دفاعی، بخشی از قدرت ملی یک کشور است که در کنار سیاست خارجی، منبع اعمال قدرت برای ارتقای ظرفیت اقدام و کنش یک کشور در روابط خارجی را شکل می‌دهد. این دیپلماسی نه تنها ناظر بر کاربست سیاست دفاعی در عرصه دیپلماسی بلکه تضمین سهیم شدن دیپلماسی در حوزه سیاست دفاعی خواهد بود. در حقیقت پیوند فعالیت‌های دفاعی و نظامی با فعالیت‌های دیپلماتیک می‌تواند یک ابزار به هم پیوسته و عظیم قدرت ملی را به نمایش بگذارد. از طرفی، کاربست دیپلماسی دفاعی هم در زمان صلح و جنگ و هم جهت پیشگیری از درگیری و حتی استفاده از ظرفیت‌های محیط بین‌المللی در تقویت توانمندی‌ها و اثرگذاری‌های زمان جنگ (از جمله تأمین نیازهای آمادی نیروهای مسلح) نیز کارا خواهد بود. بر این اساس دیپلماسی دفاعی برای جمهوری اسلامی ایران، راهبردی در جهت تقویت تلاش‌های بخش دفاع در حوزه روبنایی در روند بازسازی ساختار دفاعی کشور است. در این راستا و در گام دوم انقلاب اسلامی، اهداف، راهبردها و الزامات دیپلماسی دفاعی بایستی به گونه‌ای تنظیم شود که تضمین‌کننده فهم محیط امنیتی پیرامونی، درک عمیق جایگاه ایران، نظریه‌پردازی و مفهوم‌سازی برای ایجاد گفتمان در جهت تقویت توانمندی‌ها و ظرفیت‌های دفاعی کشور متکی به تسلط بر واقعیات جهانی و گفتمان‌های رایج در این حوزه بالنده از دانش سیاست جهانی باشد. با توجه به این مهم و در گام دوم از انقلاب اسلامی، دیپلماسی دفاعی کشور نقشه راهی متناسب با دوران جدید را در اهداف، راهبردها و الزامات خود پیش رو می‌بیند که در ذیل بدان پرداخته می‌شود.

۱. پیشینه تحقیق

در انجام این تحقیق، کتب و مقالات متعددی مورد مطالعه قرار گرفته که عمدتاً درباره دیپلماسی دفاعی، امنیت ملی و تروریسم بودند که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

عسگری و مینایی (۱۳۹۲) در کتاب «دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران» و در قالب هشت فصل کلی تلاش کرده‌اند به مباحث نظری دیپلماسی دفاعی، خاستگاه عملکردی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، نقش دیپلماسی دفاعی در مدیریت دفاعی منطقه‌ای، مطالعه موردی دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و مقایسه با دیپلماسی دفاعی در اسلام و اندیشه‌های فرماندهی معظم کل قوا بپردازند. تأکید اصلی کتاب به رغم کلی بودن مباحث، این پیام تکراری در متون

امنیتی است که البته همین کلی بودن و تکراری بودن مباحث در کتب دیگری همچون کتاب «بازطراحی دیپلماسی دفاعی، نقش های جدید برای همکاری و کمک نظامی» تألیف معاونت پژوهش و تولید علم دانشگاه عالی دفاع ملی (۱۳۹۸)؛ کتاب «جایگاه دیپلماسی دفاعی در تحقق بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران» تألیف فدوی و کنعانی (۱۳۹۷)؛ کتاب «رهیافت و فرآیندهای دیپلماسی دفاعی در راهبرد امنیت ملی» تألیف متقی و پوستینچی (۱۳۹۵) و کتاب «دیپلماسی دفاعی نوین: مفاهیم، اهداف، کارکردها» تألیف حاتمی و احدی (۱۳۹۵) مشاهده می گردد.

سوی کتب معرفی شده، مقالاتی در این زمینه وجود دارد از جمله:

ذوالفقاری و خسروی (۱۳۹۵) تلاش دارند در مقاله «تحرک بخشی به دیپلماسی دفاعی در پرتو فرصت ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل و تأثیر آن بر امنیت نظامی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران» براساس روش توصیفی- تحلیلی به بررسی نقش فعال دیپلماسی دفاعی به بررسی تهدیدات و فرصت های برنامه اقدام و تأثیر آن ها بر امنیت دفاعی ایران و درنهایت تطبی آنها با راهبرد دفاعی کشور پردازد.

پوستین چی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «نشانه ها و کارکردهای دیپلماسی دفاعی پویا» بر این مهم تأکید دارند که ضرورت های امنیت سازی برای کشورهایی که در محیط پرمخاطره امنیتی هستند، ایجاب می کند که سازوکارهای متنوعی از جمله دیپلماسی دفاعی برای تهدیدزدایی ایجاد نمایند چرا که دیپلماسی دفاعی از این قابلیت برخوردار است که مرز بین دفاع، بازدارندگی و الگوی تهاجمی را از یکدیگر تفکیک کند.

مینایی و هادی نژاد (۱۳۹۷) در مقاله «تعیین پیشرانهای اصلی دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌الملل» بر این اعتقادند که در بین پیشرانهای اصلی شناسایی شده در زمینه دیپلماسی دفاعی، پیشران تنش‌زدایی و اعتمادسازی در سطح منطقه‌ای و بین‌الملل به‌عنوان پیشران کلیدی دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌الملل خواهد بود.

مینایی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «ارزیابی راهبرد دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت موجود» با تأکید بر رضایت بخش نبودن دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت موجود، بدنبال ترسیم وضعیت مطلوب دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی به عنوان بخشی از سیاست های دولت اند که به عنوان یک ابزار مهم در تحقق اهداف کلان نیروهای مسلح نقش آفرینی می کند و هدف آن را می توان ایجاد شرایط سیاسی، ملی و بین‌المللی مطلوب برای

حفظ و گسترش ارزش های ملی و حیاتی کشور در برابر دشمنان بالفعل و بالقوه دانست.

یوسف وند و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «طراحی الگویی از کاربرست قدرت نرم دیپلماسی دفاعی در اجرای سیاست های دفاعی ج.ا. ایران» به این نتیجه رسیده اند که استفاده مؤثر از قدرت نرم در دیپلماسی دفاعی در اجرای سیاست های دفاعی آثار و پیامدهای مثبتی را در سطح ملی و بین المللی برای نظام ج.ا. ایران به همراه دارد. افزون بر آن، نقش مؤثری در شکل دادن به داده های سیاست دفاعی، اثربخشی به تصمیم گیری های آینده سیاست گذاران و تسهیل در دستیابی به هدف های دفاعی و نظامی، ایفا می کند.

پیرمحمدی (۱۳۹۵) در مقاله «شاخص های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران» نشانه های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران را در پرتو شاخص هایی مانند برخورداری از اقتدار معنوی، استقلال و عدم تعهد به قطب های قدرت جهانی، الهام بخشی، میراث فرهنگی، مردمی سازی دفاع در قالب دکترین دفاع همه جانبه، هویت اسلامی- ایرانی و یکپارچگی ملی، سوابق افتخارآمیز دوران دفاع مقدس و بازدارندگی نرم را بررسی مورد بررسی قرار داده است.

غلامی (۱۳۹۸) در مقاله «دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران (باتأکید بر فناوری موشکی)» و در پاسخ به این سوال که با توجه به تحریم های نظامی و تهدیدات موجود در منطقه، جایگاه و عملکرد فناوری موشکی در دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران چیست؟ به این نتیجه رسیده است که با توجه به تجربه جنگ تحمیلی دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری مؤثر در پیشبرد اهداف و سیاست های جمهوری اسلامی ایران، در راستای اعتمادسازی، تنش زدایی، امنیت سازی و تولید قدرت است که در جهت مقابله با تهدیدهای پیرامون منطقه ای و خنثی سازی آن ها، به بومی سازی و راهبرد بازدارندگی براساس فناوری های موشکی و همچنین جنگ نامتقارن روی آورده است. مروری انتقاداتی برکتب و مقالات ارائه شده نشان می دهد که:

۱. اکثر این تألیفات به کلیات و مباحث نظری پرداخته و از ورود به مصادیق طفره رفته اند.
۲. مطالب بسیاری از این آثار تکراری و فاقد نوآوری است.
۳. نگاه آسیب شناسانه به دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در این آثار مشاهده نمی گردد.
۴. و همچنین کمتر تحقیقی به طور مستقیم به موضوع اصول، اهداف و الزامات دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اهداف و فصول گام دوم انقلاب اسلامی پرداخته است.

۲. تأملات نظری

برای مدت زمان بسیار طولانی این باور رایج بود که «دیپلماسی»، اولین خط دفاع و «دفاع»، آخرین خط دیپلماسی است. بر این اساس، دیپلمات‌ها وظیفه‌ی اصلی را در تأمین منافع و امنیت ملی یک کشور بر عهده داشتند و نظامیان تنها باید زمانی وارد عرصه‌ی دیپلماسی می‌شدند که همه‌ی روش‌های غیرنظامی به شکست انجامیده باشد. از اینرو، میان دیپلماسی به عنوان اصلی‌ترین ابزار سیاست خارجی و دفاع به عنوان اصلی‌ترین ابزار سیاست دفاعی، خط و مرز مشخصی وجود داشت و ورود حوزه‌ی دفاعی و نظامی در عرصه‌ی دیپلماسی اغلب با بی‌اعتمادی دیپلمات‌ها نسبت به این امر همراه بود. این همان رویکرد سنتی به موضوع جنگ و دفاع بود که در تمامی قرن‌نوزدهم و ابتدای قرن بیستم بر روابط بین‌المللی حاکم بود (قهرمانپور، ۱۳۸۵: ۲).

در عصر حاضر و در عرصه جدید سیاست بین‌الملل، با فراهم شدن زمینه همکاری‌های مختلف میان کشورها در حوزه نظامی و دفاعی، خط سیر جدیدی برای فعالیت حوزه دفاع در عرصه دیپلماسی تعریف شده است. به نحوی که هر روز بیش از پیش سخن از «دیپلماسی دفاعی» به میان می‌آید. اصطلاح دیپلماسی دفاعی را اولین بار صاحب‌نظران بریتانیایی از سال ۱۹۹۸ وارد ادبیات روابط و سیاست بین‌الملل کردند. دیپلماسی دفاعی بر اساس الگوی مفهومی تعریف شده در وزارت دفاع انگلستان، ناظر بر تأمین نیروهای مسلح لازم برای وزارت دفاع به منظور انجام اقدام‌های مختلف محوله دائر بر رفع خصومت، اعتمادسازی و همکاری و کمک به ایجاد یک نیروی مسلح مسئول و دموکراتیک است (UK, 1998:3). همانگونه که پیداست، نخست آنکه، گستره مؤلفه‌های این مفهوم فراتر از دفاع سرزمینی یا مقابله به تهدیدهای سخت از راه قدرت سخت بوده، بر اموری مانند زمامداری خوب، اصلاحات دموکراتیک در اجتماع و نیروهای مسلح، بازنگری در روابط بخش‌های نظامی و غیرنظامی و بازسازی نیروهای پلیس و ضابطان قضایی بر اساس حاکمیت قانون (انعامی علمداری، ۱۳۸۵: ۹۷-۹۶) و حتی حقوق بشر (کوتی و فورستر، ۱۳۸۵: ۱۱۷) و نیز که نهادها و تأسیسات امنیتی و حقوقی عصر حاضر در تفکر غرب هستند، تعمیم یافته است. دوم آنکه، محوریت هدایت و سیاستگذاری این دیپلماسی در مجموعه وزارت دفاع آن کشور مستقر است. سوم آنکه، دیپلماسی دفاعی دارای دو محیط اثرگذاری ملی و بین‌المللی است. بازسازی روابط نیروهای مسلح با بخش غیرنظامی، «جنبه درونی و» اعتمادسازی بازدارنده از خصومت، «جنبه بیرونی» آن را تشکیل می‌دهد (ساعد، ۱۳۸۹: ۶۵).

به نظر می‌رسد که مفهوم دیپلماسی دفاعی به لحاظ نظری، بسط و توسعه نیافته است. بر این اساس مفهوم «دیپلماسی دفاعی» عبارت است از: انجام مذاکرات و ایجاد روابط بین ارتش‌ها، توسط دیپلمات‌های نظامی که هدف از آن تأثیرگذاری بر محیطی است که نیروی نظامی در آن فعالیت می‌کند (عسگری و دیگران، ۱۳۹۲: ۲) البته در تعریفی دیگر دیپلماسی دفاعی عبارت است از: فعالیت‌هایی مانند انجام گفتگوهای امنیتی و راهبردی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، دفاعی و نظایر آن از سوی ارتش‌های کشورها (Shea, 2005: 33).

البته دیپلماسی دفاعی به عنوان مکمل دیپلماسی سیاسی، مقوله‌ای است که به طور عمده از سوی سازمان دفاعی کشورها مورد پیگیری واقع می‌شود. این سازمان‌ها تلاش دارند با استفاده از ظرفیت‌های سخت/ نرم‌افزاری این مقوله، تعاملاتی را با بازیگران بیرونی برای تأمین بهتر منافع ملی و بهبود شاخص‌های امنیت ملی برقرار کنند. فهم درست دیپلماسی دفاعی مستلزم توجه به رابطه بین نیروی نظامی و سیاست است. در بیانی دقیق‌تر دیپلماسی دفاعی، مفهوم و عملی است که حکایت از درک نفوذ و کارایی ارتش (نیروی نظامی) و فعالیت‌های نظامی فراسوی کار ویژه اصلی آن یعنی جنگ و دفاع و همچنین درک پیوند الزامی بین نیروی نظامی و دیگر عناصر قدرت ملی دارد، البته پیوند بین فعالیت‌های نظامی، دیپلماتیک، اقتصادی، اطلاعاتی و دیگر عناصر قدرت ملی از ابتدا مورد اذعان نظریه‌پردازان و دست‌اندرکاران نظامی و سیاسی بوده است.

دیپلماسی دفاعی در هر کشور بر اساس سنت‌های سیاسی و راهبردی آن کشور شکل می‌گیرد. در دوران قبل از جنگ جهانی دوم، حوزه‌های دیپلماتیک و راهبردی از یکدیگر جدا بوده و هر مجموعه، کارویژه خاصی را عهده دار بود. این وضعیت در دوران جدید تغییر یافته است. از یکسو، نظامیان در حوزه‌های سیاسی ایفای نقش می‌کنند و از سوی دیگر، شاهد فعال شدن مجموعه‌های سیاسی، پژوهشگران و دانشگاهیان در طرح ریزی دفاعی و راهبردی هستیم. همکاری حوزه‌های یاد شده، نشانه‌هایی از تداخل سازمان یافته را به نمایش می‌گذارد. به عبارت دیگر، دیپلماسی دفاعی را می‌توان انعکاس «پیوند اندام واره» حوزه‌های دفاعی و دیپلماتیک برای امنیت‌سازی دانست (متقی، ۱۳۸۵: ۱۷).

همچنین و در سطح دیگری می‌توان میان دیپلماسی دفاعی «سستی» و «جدید» قائل به تمایز شد (پیرمحمدی، ۱۳۹۵: ۱۲). دیپلماسی دفاعی سستی مبتنی بر «سیاست قدرت» بود که بر توازن قوا و پیگیری منافع ملی (مبتنی بر تعریف مضیق از آن) تأکید داشت. در این نوع دیپلماسی دفاعی، دولت‌ها همکاری‌های دفاعی را برقرار کرده و کمک‌های نظامی را به منظور

ایجاد ضدموازنه یا بازدارنده دشمن، حفظ فضای نفوت، حمایت از رژیم های دوست در سرکوب مخالفان داخلی خود یا پیشبرد منافع تجاری خود فراهم می نمودند. در حالیکه در دیپلماسی دفاعی جدید بر تعامل با دشمنان بالقوه، حسن زمامداری و حقوق بشر و توانمندسازی دولت ها برای مواجهه با مشکلات امنیتی خود تأکید می شود. دیپلماسی دفاعی جدید به عنوان شاخه ی نظامی دیپلماسی عمومی ظهور یافته که مبتنی بر درک افزایش هماهنگی و همگرایی اشکال نظامی و غیرنظامی ارتباطات راهبردی به واسطه ی دیپلماسی عمومی است. در واقع، دیپلماسی دفاعی جدید می پذیرد که اهداف قدرت سخت می تواند به وسیله ی ابزارهای قدرت نرم به دست آید (Cottey & Forster, 2004). همچنین بحث اصلی در این دیپلماسی آن است که در مواردی که اختلافاتی میان دو یا چند کشور یا گروه بروز می کند، این اتاق های فکر با دعوت از طرفین اختلاف یا گرایشات فکری- سیاسی مختلف به گفت و گو، در قالب برگزاری میزگردها و سمینارهای باز یا بسته، نقش مهمی در آشنایی طرفین اختلاف با یکدیگر و ایجاد روابط مستقیم بین آن ها ایفا می کنند. اینگونه روابط باعث نزدیکی دیدگاه ها شده و می تواند در حل و فصل اختلافات بسیار مؤثر باشد. از آنجا که در این محافل، مبنای تعامل، قدرت نبوده بلکه منطق است، این نوع دیپلماسی اتاق های فکر در بسیاری از موارد موفقیت آمیز بوده است.

همچنین تعاملات و ارتباطات دیپلماسی دفاعی دارای سطوح، الگو و کنش های مختلفی است

که در جدول زیر به اختصار به این موارد اشاره می شود:

نشانه های کنش و تعامل بازیگران در فرایند همکاری های راهبردی	الگوی همکاری های راهبردی	سطوح دیپلماسی دفاعی
<ul style="list-style-type: none"> - تبادلات آموزشی و حرفه ای نظامی - تبادل پیام، هدایا، روز ارتش، تبریک و تسلیت - اعزام وابسته و مستشار نظامی - توافق های دو جانبه - همکاری های علمی و فنی در حوزه ادوات، جنگ افزار، صنایع و تکنولوژی های نظامی - انتقال فناوری های نظامی - مذاکره برای ایجاد پایگاه نظامی - توافق در مورد انجام رزمایش های مشترک - دیدار رسمی ناوگان دریایی 	همکاری های نظامی دوجانبه	سطح دو جانبه یا ملی (دولت- ملت)

<ul style="list-style-type: none"> - همکاری های فرودگاهی - فروش و تعمیر تسلیحات نظامی - برگزاری سمینارها، کارگاه ها و دوره های مشترک نظامی - برگزاری کمیسیون مشترک نظامی و دفاعی دوجانبه - شرکت مقامات عالیرتبه در مناسبات ملی 		
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد ساختارهای امنیتی منطقه ای - حل منازعه های منطقه ای - حضور در پیمان های امنیتی - رزمایش های منطقه ای 	همکاری های نظامی منطقه ای	سطح منطقه ای
<ul style="list-style-type: none"> - حضور در عملیات حفظ صلح سازمان ملل - حضور در عملیات بشردوستانه سازمان ملل - حضور در پیمان های نظامی فرامنطقه ای - کمک به فرایند مداخله نظامی - همکاری با بازیگران در روند اقدام های نظامی - ائتلاف های راهکنشی و راهبردی - امضای یادداشت های امنیتی و انجام مذاکرات راهبردی 	همکاری های راهبردی	سطح بین المللی

منبع (غلامی، ۱۳۹۸: ۱۲۹/ پوستین چی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۱)

همچنین بر پایه آنچه بیان شد، می توان هدف های همچون دستیابی به تکنولوژی و تجهیزات دفاعی مورد نیاز؛ شفافیت و کنترل تسلیحاتی؛ فروش محصولات صنایع دفاعی و کسب منافع اقتصادی و با ثبات سازی محیطی - امنیتی را جزء اصلی ترین اهدافی دانست که هر کشوری باید در فرایند دیپلماسی دفاعی به دنبال آن باشد. دربیانی دقیق تر هدف از دیپلماسی دفاعی، حمایت از منافع ملی نظیر حفظ یا برقراری محیط امنیتی صلح آمیز، نوسازی شیوه نظامی و تقویت نفوذ در دیگر کشورهاست که بر ایند بارز آن، بازدارندگی است. هنر دیپلماسی دفاعی نیز آن است که با استفاده از منابع محدود، دستیابی به منافع ملی را به حداکثر برساند و بتواند سهم مناسبی از منابع ملی را به کشورهایی اختصاص دهد که از قابلیت راهبردی لازم برای اثرگذاری بر محیط منطقه ای برخوردارند (Corcoran, 2003: 183).

مطالب بیان شده نشان می دهد که دیپلماسی دفاعی بخشی از راهبرد دیپلماسی ملی در هر کشوری بشمار می آید. این دیپلماسی باید مبتنی بر منافع و مناسبات ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی و امنیتی باشد که آن ها هم منبعث از تلاش و اقدام دولت ها برای به سازی و بهبود محیط امنیتی بین المللی است.

۳. گام دوم انقلاب اسلامی و دیپلماسی دفاعی

جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۵۷ تاکنون و به مدت چهار دهه با دسیسه های خارجی با هدف تجزیه و گسست تمامیت سرزمینی، هشت سال جنگ با هزینه های چشمگیر، تحریم هایی بی سابقه در عرصه اقتصادی و تجاری و حملاتی بی وقفه در عرصه های سیاسی، دیپلماتیک، فرهنگی و رسانه ای - تبلیغاتی مواجه بوده است. به رغم تشدید و گسترش اقدامات خصمانه علیه جمهوری اسلامی ایران، اوضاع با چهل سال پیش تفاوت هایی اساسی یافته است.

رهبر انقلاب در بیانیه ای به تاریخ بیست و دوم بهمن ماه ۱۳۹۷ و با عنوان گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، چنین ترسیمی از مختصات فضای کنونی ارائه داده اند؛ «ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالش های مستکبران روبهرو است اما با تفاوتی کاملاً معنی دار. اگر آن روز چالش با آمریکا بر سر کوتاه کردن دست عمال بیگانه یا تعطیلی سفارت رژیم صهیونیستی در تهران یا رسوا کردن لانه جاسوسی بود، امروز چالش بر سر حضور ایران مقتدر در مرزهای رژیم صهیونیستی و برچیدن بساط نفوذ نامشروع آمریکا از منطقه غرب آسیا و حمایت جمهوری اسلامی از مبارزات مجاهدان فلسطینی در قلب سرزمین های اشغالی و دفاع از پرچم برافراشته حزب الله و مقاومت در سراسر این منطقه است. اگر آن روز، مشکل غرب جلوگیری از خرید تسلیحات ابتدایی برای ایران بود، امروز مشکل او جلوگیری از انتقال سلاح های پیشرفته ایرانی به نیروهای مقاومت است. و اگر آن روز گمان آمریکا آن بود که با چند ایرانی خود فروخته یا با چند هواپیما و بالگرد خواهد توانست بر نظام اسلامی و ملت ایران فائق آید، امروز برای مقابله سیاسی و امنیتی با جمهوری اسلامی، خود را محتاج به یک ائتلاف بزرگ از ده ها دولت معاند یا مرعوب می بیند و البته باز هم در رویارویی، شکست می خورد. ایران به برکت انقلاب، اکنون در جایگاهی متعالی و شایسته ملت ایران در چشم جهانیان و عبور کرده از بسی گردنه های دشوار در مسائل اساسی خویش است.»

با توجه به جمیع شرایط منطقه ای و بین المللی که جمهوری اسلامی ایران و در پنجمین دهه حیات خود با آن روبرو است؛ دیپلماسی دفاعی کشور نقشه راهی متناسب با دوران جدید را در اهداف، راهبردها و الزامات خود پیش رو می بیند که در ذیل بدان پرداخته می شود.

۳-۱. اهداف

۳-۱-۱. مدیریت حوزه‌های امنیتی در راستای به سازی و بهبود محیط امنیتی: پایه و ستون شریعت اسلام را صلح، رحمت و عدم خشونت تشکیل می دهد. قرآن عظیم الشان و سنت پیامبر اسلام (ص) بر اصل صلح و رفتار مسالمت آمیز تاکید نموده و همه هدایتش بر این اصل نیز استوار است. قرآن مجید در اولین پیام خویش اعراب جاهلیت را که با جنگ و خونریزی عادت کرده بودند، به صلح دعوت نموده و خطاب به آنان می فرماید: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ؛ چنان چه برای صلح آغوش گشودند، تو نیز برای صلح آغوش بگشای» (آیه ۶۱، سوره انفال). دین اسلام حتی در میدان جنگ و نبرد هم خواهان صلح و آشتی است: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا؛ به آن که با شما از در آشتی و تسلیم درآید مگویید که بی ایمان هستی» (آیه ۹۴، سوره نسا). آنچنانکه در آیات ۶۱ سوره انفال و ۹۴ سوره نسا آمده است اسلام بیش از هر چیزی انسان ها را به صلح و همزیستی مسالمت آمیز دعوت می کند و آن را به عنوان یکی از مهم ترین اهداف عالی خود مطرح می سازد که تحکیم بخش، و زیربنای روابط اجتماعی است. به همین دلیل ایجاد رابطه با کشورهای اسلامی و غیر اسلامی به استثنای برقراری رابطه با کافران ستیزه جویی که دین اسلام را هدف گرفته اند مورد تشویق قرار گرفته است.

آیت الله العظمی خامنه ای (مظله العالی) رهبر معظم انقلاب نیز صراحتاً به تعامل گسترده توأم با دوستی و احترام در سه سطح روابط با کشورهای اسلامی، روابط با کشورهای دوست و روابط با کشورهای غیرمتخاصم اشاره دارند چنانکه در این زمینه می فرمایند: « ما می توانیم با دنیا ارتباطات وسیع و گسترده‌ای داشته باشیم، هم به ملت ها و دولت های دیگر کمک کنیم، هم از کمک آن ها بهره‌مند بشویم؛ حیات اجتماعی بشریت این جور پیش می رود: همکاری، همدلی، همراهی، تعامل با دنیا؛ اقلیم ما، جغرافیای ما، امکانات فراوان ما، این را برای ما آسان می کند» (بیانات در مراسم اعطای حکم تنفیذ ریاست جمهوری به روحانی، ۱۳۹۶/۵/۱۲). همچنین بر اساس منطق همزیستی مسالمت آمیز، کشورها در عین حفظ هویت و پیگیری اصول و منافع ملی خود هویت و منافع دیگران را به رسمیت شناخته و با پرهیز از مطلق انگاری سیاسی تلاش می کنند هویت خود را نه بر پایه کشمکش با دیگران بلکه بر مبنای منافع مشترک و همسانی با آن تعریف کنند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۷: ۳۶۷-۳۶۶).

در فرایند مدیریت حوزه‌های امنیتی مهمترین اقدام دیپلماسی دفاعی در همکاری با کشورها می تواند بر موضوعاتی چون آموزش نظامی، اعزام وابسته نظامی، انعقاد پیمان های دفاعی، انجام رزمایش

های مشترک، انتقال فن آوری های نظامی و تسلیحاتی، انعقاد پیمان های عدم تجاوز، همکاری های علمی و فنی نظامی و دفاعی، پیشگیری و حل و فصل چالش ها و منازعه ها، حضور در پیمان های امنیتی و در سطح بین المللی، حضور در عملیات های حفظ صلح سازمان ملل متحد، تشکیل نهادهای دفاعی بین المللی، ایجاد و پیوستن به معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات و ایجاد سازوکارهای نظارتی مؤثر بر حقوق بین المللی بشردوستانه نام برد (جعفری، ۱۳۹۸: ۱۷۷-۱۷۶).

در مجموع برقراری روابط و تعاملات مناسب دفاعی بین سازمان های دفاعی کشورها نقش تعیین کننده ای در بهبود محیط امنیتی کشورها دارد. بسط و تعمیق این روابط می تواند تغییراتی جدی در محیط پیرامونی ایجاد کند. به خصوص که شفاف سازی و درک متقابل، پیوندی ناگسستنی با اعتمادآفرینی دارند.

۳-۱-۲. شفافیت، خلع سلاح و کنترل تسلیحات: یکی از اصلی ترین هدف های دیپلماسی دفاعی می تواند نقش آفرینی آن در شفافیت و کنترل تسلیحاتی باشد. برای جمهوری اسلامی ایران که از جمله بازیگران پیشرو در حمایت از هنجارهای برابر و جهانشمول خلع سلاح کشتارجمعی است، خلع سلاح و کنترل تسلیحات از محورهای مورد تأکید در راستای تحقق هدف ها و کارویژه های دیپلماسی دفاعی محسوب می گردد؛ به گونه ای که حضور و نقش فعال در نهادهای تأثیرگذار بر این فرایند و دفاع از حقوق کشورهای در حال توسعه، استقرار نظام برابر و جهانشمول خلع سلاح بر پایه مذاکره و تفاهم، در اسناد راهبردی ملی و مواضع مقامات عالی کشور، همواره مورد تأکید قرار داشته است.

دیپلماسی خلع سلاح و کنترل تسلیحات، ضمن تعمیق دیپلماسی دفاعی در قبال روند افزایش تهدید ناشی از برنامه های تسلیحاتی غرب و بقای زرادخانه های کشتارجمعی آن ها، بر ارتقای بازدارندگی متعارف تأکید داشته، زمینه های گفت و گو، رایزنی، شفاف سازی و ایجاد اعتماد را در رابطه با کارکردها و چارچوب های برنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران فراهم می سازد و به تأسیس سازوکارهای بررسی مشترک و تفاهم درباره شیوه های اجرای تعهدات بین المللی مرتبط با آن به شکل دو و چندجانبه خواهد انجامید. گفتنی است که رایزنی و تفاهم، از جمله سازوکارهای پیش بینی شده در معاهده های بین المللی ناظر بر سلاح های کشتارجمعی بوده و این فرصت برای کشور وجود دارد تا ضمن ایجاد زمینه های تشکیل کارگروه های مشترک دو و چندجانبه هم در داخل و هم خارج از سازمان ها و ترتیبات بین المللی خلع سلاحی، از دیپلماسی و

گفت و گو به منظور مقابله با ایران هراسی و همچنین ارتقای ظرفیت های همکاری بین المللی دفاعی بیشترین بهره برداری را به عمل آورد (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۱۳-۱۱۲).

دیپلماسی دفاعی بواسطه اعتماد سازی میان دولت ها از طریق ایجاد شفافیت بیشتر در عرصه های نظامی، مخالفت با تولید، انباشت و گسترش سلاح های کشتار جمعی، پیوستن به معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات می تواند راهکاری مطمئن برای رفتار نشدن در دایره ی بی ثباتی باشد. صراحت در اعلام مواضع آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) در خصوص مصادیق سلاح های کشتار جمعی یعنی سلاح های هسته ای و شیمیایی از عوامل مؤثر و کلیدی در انتقال نیات صریح و شفاف جمهوری اسلامی ایران در حوزه ی کنترل تسلیحات به شمار می رود. چنانکه ایشان در دیدارها و مناسبت های مختلف در این زمینه چنین می فرمایند که: «جمهوری اسلامی ایران استفاده از سلاح هسته ای و شیمیایی و نظائر آن را گناهی بزرگ و نابخشودنی می داند. ما شعار «خاورمیانه ی عاری از سلاح هسته ای» را مطرح کرده ایم و به آن پایبندیم. این به معنی چشم پوشی از حق بهره برداری صلح آمیز از انرژی هسته ای و تولید سوخت هسته ای نیست. استفاده ی صلح آمیز از این انرژی، بر اساس قوانین بین المللی، حق همه ی کشورها است... طنز تلخ روزگار ما آن است که دولت آمریکا که دارنده ی بیشترین و مرگبارترین سلاح های هسته ای و دیگر سلاح های کشتار جمعی و تنها مرتکب به کارگیری آن است، امروز می خواهد پرچم مخالفت با اشاعه ی هسته ای را به دوش بگیرد! آن ها و شرکای غربیشان رژیم صهیونیستی غاصب را به سلاح های هسته ای مجهز کرده و برای این منطقه ی حساس، تهدیدی بزرگ فراهم کرده اند؛ اما همین مجموعه ی فریب گر، استفاده ی صلح آمیز از انرژی هسته ای را برای کشورهای مستقل برنمی تابند و حتی با تولید سوخت هسته ای برای رادیوداروها و دیگر مصارف صلح آمیز انسانی، با هرچه در توان دارند، ستیزه گری می کنند. بهانه ی دروغین آنان، بیم از تولید سلاح هسته ای است. در مورد جمهوری اسلامی ایران، آنان خود می دانند که دروغ می گویند؛ اما سیاست ورزی، آنگاه که کمترین اثری از معنویت در آن نباشد، دروغ را هم مجاز می شمرد. آیا آن که در قرن بیست و یکم زبان به تهدید اتمی می گشاید و شرم نمی کند، از دروغ گوئی پرهیز و شرم خواهد کرد؟! من تأکید می کنم که جمهوری اسلامی هرگز در پی تسلیحات هسته ای نیست، و نیز هرگز از حق ملت خود در استفاده ی صلح آمیز از انرژی هسته ای چشم پوشی نخواهد کرد. شعار ما «انرژی هسته ای برای همه، و سلاح هسته ای برای هیچکس» است.» (بیانات در شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد، ۱۳۹۱/۶/۹).

مقام معظم رهبری همچنین در در دیدار مردم آذربایجان شرقی چنین بیان می کنند که «اعتقاد داریم

سلاح هسته‌ای جنایت علیه بشریت است. ما نمی‌خواهیم سلاح هسته‌ای درست کنیم؛ نه به خاطر اینکه آمریکا از این ناراحت می‌شود؛ عقیده‌ی خود ما این است. ما اعتقاد داریم که سلاح هسته‌ای جنایت بر بشریت است و نباید تولید شود؛ آنچه هم که در دنیا هست، باید محو شود و از بین برود؛ این عقیده‌ی ماست» (بیانات، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸). مقام معظم رهبری نه تنها در زمینه تسلیحات هسته‌ای بلکه در باب سلاح‌های شیمیایی نیز چنین اعتقادی دارند چنانکه در این زمینه و در پیام به نخستین کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه می‌فرمایند: «به اعتقاد ما افزون بر سلاح هسته‌ای، دیگر انواع سلاح‌های کشتار جمعی، نظیر سلاح شیمیایی و سلاح میکروبی نیز تهدیدی جدی علیه بشریت تلقی می‌شوند. ملت ایران که خود قربانی کاربرد سلاح شیمیایی است، بیش از دیگر ملت‌ها خطر تولید و انباشت این گونه سلاح‌ها را حس می‌کند و آماده است همه‌ی امکانات خود را در مسیر مقابله با آن قرار دهد. ما کاربرد این سلاح‌ها را حرام، و تلاش برای مصونیت بخشیدن ابناء بشر از این بلای بزرگ را وظیفه‌ی همگان می‌دانیم» (۱۳۸۹/۱/۲۸). بر مبنای چنین بیاناتی ایفای نقش فعال در نهادهای تأثیرگذار در حوزه خلع سلاح و کنترل تسلیحات از اقدامات اساسی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی بشمار می‌آید.

۳-۱-۳. دستیابی به تکنولوژی و تجهیزات دفاعی مورد نیاز: یکی از اهداف مهم دیپلماسی دفاعی، تقویت قدرت نظامی کشور بواسطه فراهم کردن زمینه تأمین فناوری تجهیزات یا تسلیحات دفاعی است. بطور قطع تعلل جمهوری اسلامی ایران در دستیابی و نیز ساخت تسلیحات جدید می‌تواند منجر به خطر امنیتی شود. صنعت بومی دفاعی از پایه‌های اصلی تولید قدرت ملی و اقتدار است. تجربه ۸ سال دفاع مقدس نشان داد بدون اتکا به صنایع بومی دفاعی امکان صیانت از ایران اسلامی وجود ندارد. در سال‌های اخیر با بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی متعهد در قالب شرکت‌های دانش بنیان تحولات شگرفی در توسعه صنایع بومی دفاعی کشور روی داده که موجب شگفتی ناظران شده است صنایع بومی دفاعی می‌تواند در گام دوم انقلاب موتور پیشران پیشرفت و توسعه کشور محسوب شود. به رغم این مهم صنعت دفاعی ایران در حال گذار است و جلوگیری از تولید سلاح‌های جدید با محوریت دفاعی تهدیدی بزرگ محسوب می‌شود؛ چرا که دیگر قدرت‌های برتر نظامی جهان ضمن اینکه از نظر فن آوری نظامی از ایران جلوتر هستند به هیچ وجه از تولید سلاح‌های جدید صر فنظر نخواهند کرد (ذوالفقاری و خسروی، ۱۳۹۵: ۱۲۰). بر این اساس تعلل جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی در دستیابی به تکنولوژی و یا

ساخت تسلیحات مدرن مورد نیاز می تواند منجر به خطر امنیتی شود.

۳-۱-۴. **کسب منافع اقتصادی:** یکی از دلایل گرایش برخی کشورها به دیپلماسی دفاعی، فروش محصولات صنایع دفاعی آنهاست. برخی از کشورهای صاحب فناوری بخش قابل توجهی از صادرات خود را از طریق صادرات سلاح، محقق می نمایند. این کشورها با فروش سامانه های سلاح پیشرفته، بهره ی مناسبی از صادرات این سامانه ها می برند و این روند رو به افزایش است. در حال حاضر بخش عمده ای از دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر محور صادرات متمرکز است تا واردات؛ به عبارت دیگر می توان گفت بسیاری از کشورها به تجهیزات و ادوات نظامی ایران نیاز دارند تا اینکه ایران بخواهد با رفع تحریم های تسلیحاتی به توان و قدرت نظامی خود بیافزاید. خوشبختانه دوران اصلی شکوفایی ایران در حوزه تسلیحاتی با تحریم های نظامی و در کنار آن اوج گرفتن نبرد دولت های عراق و سوریه با گروه های تروریستی همراه بود که سبب شد ایران بتواند در حوزه های گوناگون تسلیحاتی پیشرفت های خود را به رخ بکشد.

در حال حاضر مهم ترین گروه های سلاح و تجهیزات تولیدی، تکاملی و یا بهینه سازی شده جمهوری اسلامی که می توان به دنبال بازارهای صادراتی برای آن بود به شرح زیر است:

- هواپیماهای جنگی مانند صائقه، کوثر، آذرخش؛

- هلی کوپترهای مانند شباویز، شاهد- ۲۷۸ و شاهد - ۲۸۵؛

- گونه های مختلف پهپاد مانند شاهد - ۱۲۹، فُطرس، ابابیل و مهاجر ۶؛

- موشک های بالستیک میان برد (مانند شهاب - ۳، سجیل و عماد)، موشک های کوتاه برد (مانند شهاب - ۲، فاتح - ۱۱۰ و قیام - ۱) و موشک های کروز (مانند نصر- ۱، زلزال و ضد کشتی قادر)؛

- موشک های ضد تانک (مانند طوفان، توسن و دهلاویه و تندر)؛

- سامانه ها و سلاح های ضد هوایی (مانند صیاد - ۱، مرصاد و باور- ۳۷۳)؛

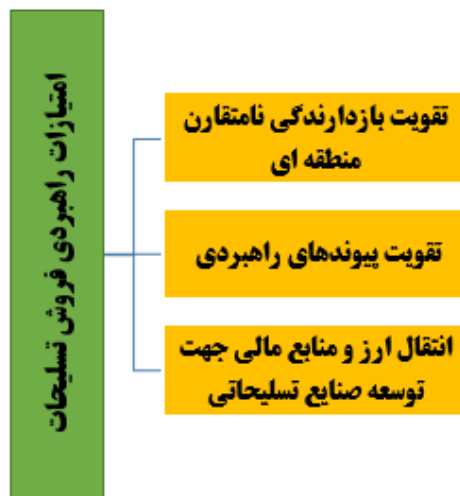
- انواع بمب ها و موشک های هوا به زمین (مانند موشک های فاطر و فکور - ۹۰)؛

- موشک های دریایی و ضد کشتی (مانند رعد، کوثر، نصر، نور، قادر و خلیج فارس)، ازدر (مانند حوت)، انواع قایق ها و ناوچه ها، زیر دریایی های کوچک (میدجت) و ناو شکن؛

- تانک ها، نفر بره های زرهی و خودروهای نظامی (مانند تانک ذوالفقار، تانک سفیر و تانک مبارز)؛ و گونه های مختلف راکت، خمپاره، توپ، مسلسل و سلاح های کوچک (خبرگزاری ایسنا، ۲۹ مهر ۱۳۹۹).

چنانکه در نمودار ذیل آمده است، فروش تسلیحات ایرانی به نیروهای محور مقاومت و

کشورهای آفریقایی، آمریکای لاتین و جنوب شرق آسیا در فرایند دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران به تقویت پیوندهای راهبردی جمهوری اسلامی ایران کمک می کند و در سایه تقویت پیوندهای راهبردی، بازدارندگی منطقه ای جمهوری اسلامی ایران نیز ارتقا می یابد. انتقال منابع ارزی از دیگر امتیازات صادرات تسلیحات به شمار می روند (عباسی خوشکار، ۱۳۹۹).

۳-۱-۵. **ثبات سازی محیطی - امنیتی:** دیپلماسی دفاعی سعی در جایگزین کردن تنش با ثبات دارد. این یک تئوری ثبات محور است که علاوه بر پیشبرد سیاست های کلان ملی، می تواند زمینه مناسبی برای مدیریت بحران و محیط امنیتی به شمار آید (میرزائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). ثبات سازی شامل جلوگیری از بروز مناقشات و حل و فصل آن ها می شود. یک دیپلماسی دفاعی فعال می تواند بسترساز همکاری، هماهنگی، درهم تنیدگی و گره خوردگی سرنوشت کشورها شود. طبیعی است در چنین شرایطی ضریب احتمال وقوع مناقشات به حداقل کاهش خواهد یافت. افزون بر این، دیپلماسی دفاعی دارای این ظرفیت است که حتی اگر منازعه ای رخ دهد، بتواند از راه برقراری ارتباط با طرف های درگیر، شرایط را برای پایان بخشیدن به درگیری فراهم کند (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۸). به طور کلی در دنیایی که تفکر استراتژیک براساس امنیت نسبی قرار می گیرد، طبیعی است که ابزارهای تحقق امنیت، صرفاً براساس قابلیت های نظامی سازماندهی نخواهد شد. قدرت نظامی به گونه تدریجی تبدیل به یگان های عملیاتی برای ایفای نقش پلیس جهانی شده اند. به این ترتیب، دیپلماسی دفاعی را باید محور اصلی تفکر استراتژیک نوین دانست. به عبارت دیگر، به موازات

قدرت سخت و نیروهای نظامی در گام دوم انقلاب اسلامی، از ابزارهایی همانند اصول و روش‌های دیپلماتیک و نیز اصول قدرت نرم (اصل نفی سییل و عزت اسلامی، اصل التزام به پیمان‌ها و احترام به قراردادهای، دفاع از کیان اسلام و مسلمانان با تأکید بر وحدت جهان اسلام، تعامل برترساز مبتنی بر احترام متقابل و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر، نفی ظلم و دفاع از مظلومان جهان، استمرار اصل «نه شرقی نه غربی»، استفاده می‌شود (پیرمحمدی، ۱۳۹۵: ۲۰-۱۶).

۲-۳. راهبردها

۲-۳-۱. بازدارندگی: استراتژی بازدارندگی برای جنگیدن به کار نمی‌رود بلکه به منظور حفظ صلح استفاده می‌شود. به عبارت بهتر از لحاظ فیزیکی، طرف مقابل را دفع نمی‌کند بلکه از لحاظ روانی مانع از تجاوز وی می‌گردد (کالینز، ۱۳۷۰: ۱۶۱). به عبارت بهتر بازدارندگی یعنی کوشش یکی برای اعمال نفوذ در دیگری تا او را از اقدام به عملی که متضمن خسارت یا هزینه‌ای برای او است باز دارد (ام‌الیوت و رجینالد، ۱۳۷۸: ۳۷۰). در این راستا دیپلماسی دفاعی، بر شناخت فرصت‌های محیط‌های بین‌المللی (منطقه‌ای و جهانی) در راستای ارتقای توان دفاعی کشور و بازدارندگی استوار است (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۱۳). دیپلماسی دفاعی با اهمیت دادن به عنصر پیشگیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هر گونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدف‌های خود را کسب و به بهترین وجه، قدرت را در حوزه‌های گوناگون تقسیم کند. سیاست و رهنامه دفاعی جمهوری اسلامی ایران با رویکردی ارزش‌محور و باور به توان و قدرت «دفاع همه‌جانبه مردمی»، سازماندهی شده است. مبانی این سیاست و رهنامه، «اندیشه و باورهای اعتقادی و دینی»، «تدابیر و رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا»، «روح استقلال، خودباوری و خوداتکایی»، «فناوری‌های نوین»، «شرایط اقلیمی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور»، «تجربیات دفاع مقدس»، «تجربیات جهان»، «ایده‌ها و نظریه‌های نخبگان دفاعی و امنیتی» و «تصوری از جنگ آینده» است. اصول اساسی آن، «حفظ ارزش‌های حاصل از انقلاب اسلامی»، «جلوگیری از هرگونه جنگ و درگیری مسلحانه» و «آمادگی کشور برای دفاع از خود و استفاده از نیروی مسلح برای دفاع از منافع حیاتی» تعیین شده است (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۵).

تحقق راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی و در چارچوب سیاست و رهنامه دفاعی، نیازمند ترکیبی از دو حوزه سخت و نرم است. از این‌رو، بخشی از ابزار تولیدی در وزارت دفاع ماهیت سخت دارند که تولید و تأمین آن، موجب شکل‌گیری یکی از

پایه‌های مهم بازدارندگی می‌شود و تولید ابزار قدرت و ارتقای قابلیت‌دفاعی ایران را می‌توان در این حوزه مورد توجه قرار داد. در این مسیر صنعت دفاعی ایران، چون وارداتی نیست، هیچ کشوری نمی‌تواند آن را کنترل کند و برای دشمن نظارت ناپذیر است. روند تحولات تروریستی در منطقه خاورمیانه هم نشان می‌دهد که اقتدار دفاعی نخستین مزیت توسعه‌ای برای ایران محسوب می‌شود، امنیت سرمایه‌گذاری‌های دیگر را تضمین می‌کند و دیگر مزیت‌های اقتصادی در سایه این اقتدار معنا و مفهوم می‌یابد. و این صنعت دفاعی باید توسعه یابد، چون خداوند در قرآن فرموده است «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آن‌ها [دشمنان]، آماده سازید! و (همچنین) اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد)، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید! و (همچنین) گروه دیگری غیر از این‌ها را، که شما نمی‌شناسید و خدا آن‌ها را می‌شناسد! و هر چه در راه خدا (و تقویت بنیه دفاعی اسلام) انفاق کنید، بطور کامل به شما بازگردانده می‌شود، و به شما ستم نخواهد شد! و این دستور صریح خداست (سوره انفال، آیه ۶۰).

بخش دیگری از ابزارهای مقابله با تهدیدات، دارای رویکرد نرم‌افزاری است. در این رابطه، توسعه فناوری نرم و تحرک دیپلماسی دفاعی را می‌توان به‌عنوان ضرورت‌های دستیابی به بازدارندگی نرم دانست؛ چرا که هر دو بخش بازدارندگی دارای نقش تکمیلی هستند. با توجه به این مسائل، ایجاد پیوند بین «صنایع نظامی»، «صنایع خدماتی» و «دیپلماسی دفاعی»، زمینه را برای ارتقای حداکثری توان دفاعی ملی کشور فراهم کرده است (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۵).

فعال شدن مقوله دیپلماسی دفاعی در جمهوری اسلامی، ویژگی مهم فعالیت‌های بخش دفاع در روند بازسازی بنیه دفاعی کشور به‌شمار می‌آید. این بازسازی، دو جهت زیربنایی و روبنایی داشته است. در بخش زیربنایی می‌توان به تحولات ساختاری و افزایش کارکرد سازمان‌های صنعت دفاعی و ارتقای توان سخت‌افزاری اشاره کرد که امروز موجب عزت و افتخار جمهوری اسلامی ایران شده است.

در بخش روبنایی می‌توان سرمایه‌گذاری در بخش تحقیق و توسعه مطالعات دفاعی و فعال‌سازی دیپلماسی دفاعی را نام برد. سردار احمد وحیدی وزیر سابق دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در این باره می‌گوید: «وزارت دفاع در گذشته، به‌عنوان پشتیبان نیروهای مسلح، تنها در دو عرصه توان نظامی - دفاعی و رفاهی شناخته می‌شد و به واقع نقش سوم آن در امر پشتیبانی

دیپلماسی نیروهای مسلح و جایگاه مهم تأثیرگذاری بر سیاست دفاعی و امنیتی کشور، مغفول مانده بود؛ اما دهه ۱۳۸۰، آغاز توجه و عمل وزارت دفاع در این عرصه است. وزارت دفاع با فعال سازی این عرصه توانست به دستاوردهای بسیار مهمی دست یابد و علاوه بر شکوفایی در سخت افزار در حوزه نرم نیز با اتکای به قدرت ابزاری ایجادشده به صورت فعال و توانمند یاری رسان موفق و مؤثری برای سیاست خارجی کشور شد. از جمله این دستاوردها در حوزه های راهبردی می توان حضور و تأثیرگذاری بر کنوانسیون های خلع سلاح، توسعه روابط با کشورهای مهم منطقه ای آمریکای لاتین، آفریقا و شرق آسیا و اختصاص سهم قابل توجهی از صادرات به بخش دفاعی را نام برد. این روند امروز موجب بهبود موقعیت و قدرت مانور کشور در عرصه بین الملل گردیده است. (وحیدی، ۱۳۸۹: ۱۲۸). از سوی دیگر، هدف غایی و نهایی نیروهای مسلح در گام دوم انقلاب اسلامی، «بازدارندگی» است. لذا کار ویژه اصلی دیپلماسی دفاعی را می توان در تحقق و پیاده کردن راهبرد بازدارندگی و کاربرد آن در تعامل واحد سیاسی با دیگر واحدهای نظام بین الملل دانست (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۶).

۲-۲-۳. مدیریت، مهندسی، اصلاح و بهبود محیط امنیتی: هنگامیکه سازمان های نظامی کشورها مناسبات و تعاملات دفاعی میان خود برقرار کنند در این صورت محیط امنیتی آن ها در شرایط مناسبی قرار خواهد گرفت. به تعبیری روابط دفاعی میان سازمان های نظامی کشورها نقش تعیین کننده ای در بهبود محیط امنیتی یعنی جلوگیری از فعالیت های زیان بار تهدیدکننده یا کاهنده دامنه ی صلح در منطقه خواهد داشت. به عبارتی گسترش عمیق و تقویت این روابط و مناسبات می تواند تغییر و تحول جدی در محیط پیرامونی ایجاد کند. به هر میزانی که دستگاه دفاعی تلاش کند تا کشورهای محیط پیرامونی خود را همسو کند به همان میزان می تواند در تأمین امنیت منطقه بسیار اثرگذار باشد. بنابراین مدیریت و مهندسی محیط راهبردی کشور یکی از راهبردهای مهم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران است (جعفری، ۱۳۹۸: ۷۰). تبدیل تهدیدهای بالفعل به تهدیدهای بالقوه و تهدیدهای قریب الوقوع به تهدیدهای بعیدالوقوع؛ انتقال کانون تهدید از نزدیک (از لحاظ مکانی) به دور؛ کاهش حجم نیروهای تهدیدکننده؛ کاهش پایگاه های نظامی تهدیدکننده؛ کمیته (تمدید نشدن) یا بیشینه (لغو پیمان های دفاعی امنیتی) تهدیدکننده و منعقد نشدن پیمان های دفاعی تهدیدکننده از جمله اقداماتی است که نهاد دفاعی کشور می تواند در این راستا از آن بهره برداری کند (عسگری، ۱۳۹۱: ۱۸).

در مناسبتی دیگر مقام معظم رهبری تلاش برای همگرایی میان کشورهای همسایه در جهت ارتقای ثبات و امنیت را مورد تأکید قرار داده و می فرماید: «اعلام می کنیم کشورهای همسایه برادران ما هستند؛ دست دوستی و برادری ما به سوی این کشورها دراز است. به آن ها هیچ نیازی نداریم؛ این برادری، از روی نیاز نیست. ملت ایران ثابت کرده است که با توکل به خدا و با اعتماد به نفس بر مشکلات فائق می آید، اما ما اختلاف را برخلاف مصلحت دنیای اسلام می دانیم؛ لذا دست دوستی به سوی همه ی کشورها دراز کرده ایم... و این باید روزبه روز تقویت شود... امنیت این منطقه باید به وسیله ی دولت های این منطقه تأمین شود.» (بیانات در دیدار عمومی مردم لار، ۱۳۸۷/۲/۱۹). با توجه به رهنمودهای یادشده می توان گفت که دیپلماسی دفاعی باید در راستای بهبود محیط امنیتی (تهدیدزدایی، امنیت زایی و بازدارندگی) نقش های زیر را ایفا نماید:

(الف) گسترش و تقویت روابط دفاعی با بازیگران بیرونی به منظور تأمین منافع ملی و بهبود شاخص های امنیت (امنیت سازی)؛

(ب) جلوگیری از تشکیل ائتلاف علیه خود توسط بازیگران تهدیدکننده؛

(ج) برقراری ارتباط با بازیگران مرتبط با مناقشه به عنوان میانجی برای پیش گیری از جنگ و یا حل و فصل اختلافات؛

(د) همکاری گرای امنیتی برای مقابله با برخی موضوعات مخاطره آفرین امنیتی از قبیل مقابله با تروریسم، مقابله با باندهای مواد مخدر و... (جعفری، ۱۳۹۸: ۷۱).

۳-۳. الزامات

۳-۳-۱. ساختار و روند تصمیم گیری: یکی از عوامل الزامی، مهم و کارآمد که می تواند در ارتقای دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی موثر باشد، ضرورت توجه به «ساختار و روند تصمیم گیری» در این حوزه است. در حال حاضر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، از لحاظ رویکرد و کارکرد مؤثر آن، جایگاه ارزنده ای برای تصمیم گیرندگان و سیاست مداران جمهوری اسلامی ایران دارد. چراکه در طی دهه اخیر، این نوع دیپلماسی به شدت مورد توجه مسئولان و تصمیم سازان کشور قرار گرفته است و این مهم باید در گام دوم انقلاب اسلامی نتیجه دهد. دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حالی پیگیری و بازتولید می گردد که با توجه به تهدیدها و چالش های به وجود آمده علیه کشور جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای مطرح و دارای

جایگاهی ویژه است و از لحاظ پیشگیری و مهار تهدیدهای پیش رو، بخش دفاع با تکیه بر فعالیت های دیپلماتیک، می تواند در ایجاد اعتماد و اطمینان متقابل میان کشورهای منطقه نقش اساسی و مطلوبی را ایفا نماید. پس برای تداوم و تحقق دیپلماسی دفاعی پویا که توان همکاری های دفاعی- امنیتی با کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای در زمینه های فنی و مطالعاتی، تبادل تجهیزات، سرمایه گذاری های مشترک، آموزش های نظامی و تبادل وابستگان نظامی و دفاعی را داشته باشد. لذا در چنین وضعیتی مجموعه «وزارتخانه های دفاع، اطلاعات و امور خارجه، معاونین و مدیران اطلاعاتی- امنیتی کشور، فرماندهان نیروهای مسلح [فرماندهان نظامی و فرماندهان اطلاعاتی]، وابستگان نظامی و وابستگان دفاعی فعال در دفاتر وابستگی خارج از کشور»، مسئول پیگیری و اجرای دیپلماسی دفاعی- امنیتی کارآمد و مناسب با چالش های پیش رو هستند. با این حال، چنانچه خواسته شود به ساز و کارهای اجرایی سازی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی اشاره ای شود، باید به مواردی از قبیل عضویت و پابندی در معاهده ها و قراردادهای بین المللی، توجه به پیمان نامه های دفاعی- امنیتی، گفتگوهای دفاعی- امنیتی و راهبردی، تبادل تجهیزات و تسلیحات (نظامی و دفاعی)، انجام تمرین ها و رزمایش های نظامی مؤثر [با ماهیت صلح محور و مبتنی بر بازدارندگی] توجه نمود که همگی آن ها در ساختار و روند فرآیند تصمیم گیری در حوزه دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران مؤثر و دارای نقش هستند (مرادیان و تاج آبادی، ۱۳۹۳: ۱۷).

۳-۳-۲. آینده نگری: امروزه روز تحول سریع و مداوم در همه شئون جامعه اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی برنامه ریز را ملزم به شناخت و محک زدن هر چه بیشتر متغیرهایی می کند که می توانند نظام و خرده سیستم های آن را در آینده و به هر نحو و به هر میزان تحت تأثیر قرار دهند. اگر قرار است برنامه ریزی موفق باشد، باید نگاهی جستجوگر و طولانی به آینده داشته باشد. در این راستا آینده نگری در دیپلماسی دفاعی این امکان را برای ایران فراهم می کند که شرایط فعلی خود را با خواست های آتی بسنجد و بر آن اساس برای آینده برنامه ریزی کند تا به اهداف مورد نظر در سطح منطقه ای و راهبردی دست یابد.

نتیجه گیری

دیپلماسی دفاعی شباهت بسیاری با دیپلماسی سیاسی دارد، اما محتوای اصلی دیپلماسی دفاعی به جای مسائل سیاسی، دربرگیرنده مسائل نظامی، دفاعی و امنیتی است. دیپلماسی دفاعی به جای تکیه بر معلول به علت انگاری ها می پردازد و مبتنی بر اصل پیشگیری در مقابل درمان ابزاری تعیین کننده

در معادلات جهانی است. کنشگری کشورها در سطح بین المللی، از وظایف دیپلماسی دفاعی است. با توجه به تجربه نزدیک به نیم قرن از انقلاب اسلامی و بخصوص تجربه های جنگ تحمیلی (دوران دفاع مقدس) و تحریم های بین المللی نظام سلطه به رهبری ایالات متحده آمریکا و در گام دوم از انقلاب اسلامی، دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری مؤثر در پیشبرد اهداف و سیاست های جمهوری اسلامی ایران، در راستای اعتمادسازی، تنش زدایی، امنیت سازی و تولید قدرت محسوب می شود که در جهت مقابله با تهدیدهای پیرامون منطقه ای و خشی سازی آن ها، به بومی سازی و راهبرد بازدارندگی بر اساس اهدافی همچون فراهم کردن زمینه تأمین فناوری تجهیزات یا تسلیحات دفاعی، گسترش همکاری های دفاعی - نظامی با کشورها، توسعه تعاملات با نهادهای منطقه ای و بین المللی، خلع سلاح و کنترل تسلیحاتی، اعتمادسازی در حوزه های نظامی و مبارزه با تروریسم روی آورده است.

با توجه به اهداف، راهبردها و الزامات دیپلماسی دفاعی در گام دوم انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی ایران باید به دنبال تقویت نقشش در ایجاد همان الگوی موفق باشد که انقلاب اسلامی را تا به این مرحله از قدرت رسانده است. بطور قطع تحقق این اهداف، راهبردها و الزامات گامی مؤثر در تولید و زایش بیش از پیش قدرت ملی، نیل به ثبات و امنیت پایدار در فرایند گام دوم انقلاب اسلامی در مسیر تمدن سازی نوین خواهد بود.

کتابنامه

- ام. الیوت، جفری و رجینالد رابرت (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات سیاسی و استراتژیک، ترجمه میرحسین رییس زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- انعامی علمداری، سهراب (۱۳۸۵). «دیپلماسی دفاعی اروپا»، راهبرد دفاعی، شماره ۱۴، زمستان، صص ۱۶۲-۱۲۹.
- پوستین چی، زهره و متقی، ابراهیم (۱۳۹۵). رهیافت و فرآیندهای دیپلماسی دفاعی در راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- پوستین چی، زهره؛ متقی، ابراهیم؛ مآبی، طیبیه و فقیه، مهدی (۱۳۹۱). «نشانه‌ها و کارکردهای دیپلماسی دفاعی پویا»، راهبرد دفاعی، شماره ۴۰، زمستان، صص ۷۲-۳۳.
- پیر محمدی، سعید (۱۳۹۵). «شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، سیاست دفاعی، شماره ۹۵، تابستان، صص ۳۴-۹.
- جعفری، سید اصغر (۱۳۹۸). «تقش دیپلماسی دفاعی در امنیت پایدار مبتنی بر دیدگاه امام خامنه‌ای»، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال هفدهم، شماره ۷۸، زمستان، صص ۸۸-۶۳.
- حاتمی، امیر و احدی، محمد (۱۳۹۵). دیپلماسی دفاعی نوین: مفاهیم، اهداف، کارکردها، تهران: ستاد فرماندهی کل قوا، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۹). «مستری برای سلاح‌های ایرانی هست؟»، خبرگزاری ایسنا، کدخبر: ۹۹۰۷۲۹۲۱۵۲۳، ۲۹ مهرماه، مندرج در

<https://www.isna.ir/news/۹۹۰۷۲۹۲۱۵۲۳>

- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۹۷). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، ۲۲ بهمن ماه.
- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۹۶). بیانات در مراسم تفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۲ مرداد.
- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۹۱). بیانات در شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد، ۹ شهریور ماه.
- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۹۱). بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۲۸ بهمن ماه.
- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۸۹). پیام به نخستین کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه، ۲۸ فروردین ماه.
- خامنه‌ای (منظره‌علی)، آیت‌الله العظمی سید علی (۱۳۸۷). بیانات در دیدار عمومی مردم لار، ۱۹ اردیبهشت ماه.
- دهقانی فیروزآبادی سیدجلال (۱۳۸۷). «ضرورت‌ها و کارکرد دیپلماسی در سیاست خارجی توسعه‌گرا»، مجموعه مقالات سیاست خارجی توسعه‌گرا، تهران: مرکز تحقیقات استراتژی مجمع تشخیص مصلحت نظام، صص ۳۸۰-۳۶۲.

- ذوالفقاری، مهدی و خسروی، ایمان (۱۳۹۵). «تحرک بخشی به دیپلماسی دفاعی در پرتو فرصت‌ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل و تأثیر آن بر امنیت نظامی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، شماره ۲۲، زمستان، صص ۱۲۷-۱۰۱.
- ساعد، نادر (۱۳۸۹). «دیپلماسی خلع سلاح در پرتو الزام‌های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۳۰، پاییز، صص ۱۳۱-۱۰۱.
- عباسی خوشکار، امیر (۱۳۹۹). تقویت بازدارندگی منطقه‌ای و انتقال ارز صادرات تسلیحات جمهوری اسلامی ایران؛ فرصت‌ها و ظرفیت‌ها، ۳۱ شهریور، کد خبر: ۱۰۶۳، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- عسگری، محمود و مینایی حسین (۱۳۹۲). دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
- غلامی، سعید (۱۳۹۸). «دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران (باتأکید بر فناوری موشکی)»، سیاست دفاعی، شماره ۱۰۷، تابستان، صص ۱۶۰-۱۲۵.
- فدوی، حبیب‌اله و کنعانی، مهدی (۱۳۹۷). جایگاه دیپلماسی دفاعی در تحقق بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر گنجیران.
- قهرمانپور، رحمن (۱۳۸۵). «اهداف و سطوح دیپلماسی دفاعی؛ مطالعه موردی ترکیه و مصر»، راهبرد دفاعی، سال چهارم، شماره ۱۴، زمستان.
- کالینز، جان ام (۱۳۷۰). استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)، ترجمه کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه.
- کوتی، اندرو و فورستر، آتونی (۱۳۸۵). «دیپلماسی دفاعی در اروپای شرقی و مرکزی»، ترجمه سیدفتح‌الله پورموسوی، راهبرد دفاعی، شماره ۱۴، زمستان.
- متقی، ابراهیم (۱۳۸۵). «فرایندهای تحول در ساختار و کارکرد دیپلماسی دفاعی آمریکا»، راهبرد دفاعی، دوره چهارم، شماره ۱۴، زمستان.
- مردیان، بهزاد و تاج‌آبادی، حسین (۱۳۹۳). «دیپلماسی دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در برابر دیپلماسی اجبار ایالات متحده آمریکا»، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال چهارم، شماره یازدهم، پاییز و زمستان، صص ۷-۴۹.
- میرزائی، سیداحمد؛ غریب‌آبادی، کاظم و رضاییان پور، محمد هادی (۱۳۹۳). «دیپلماسی دفاعی نوین انگلستان و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۲۱، زمستان، صص ۲۹-۱.
- مینائی، حسین و هادی نژاد، فرهاد (۱۳۹۷). «پیش‌ران‌های اصلی و کلیدی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران و عربستان در منطقه غرب آسیا»، سیاست دفاعی، شماره ۱۰۴، پاییز، صص ۲۴-۹.

مینائی، حسین؛ حاجیان، ابراهیم؛ دهقان، حسین و جعفرزاده پور، فروزنده (۱۳۹۶). «ارزیابی راهبرد دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت موجود»، راهبرد، شماره ۸۳، تابستان، صص ۱۳۰-۱۰۹.

یوسفوند، یعقوب؛ طاهری، ابوالقاسم؛ ابطی، سیدمصطفی و کاظمی زند، علی اصغر (۱۳۹۸). «طراحی الگویی از کاربرد قدرت نرم دیپلماسی دفاعی در اجرای سیاست‌های دفاعی ج.ا.ایران»، راهبرد دفاعی، شماره ۶۸، صص ۱۲۴-۹۳.

وحیدی، احمد (۱۳۸۹). «دیپلماسی دفاعی در گفت و گوی اختصاصی با سردار احمد وحیدی»، فصلنامه دیپلماسی دفاعی، سال اول، شماره اول، تابستان.

Corcoran, Andrew J (2003), Assessing the Effectiveness of Defence Diplomacy, United Kingdom, Defence Science and Technology Laboratory.

Cottey, Andrew and Anthony Forster (2004), Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance, Oxford, Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.

Shea, Timothy,C.(2005), "Transforming, Military Diplomacy", JFQ: Joint Forces Quarterly, Issue 38, pp49-52.

UK, (1998), Defense Diplomacy, Ministry of Defense Policy Paper, available at: http://tpts://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121026065214/http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/BB03F0E7-1F85-4E7B-B7EB4F0418152932/0/polpaper1_def_dip.pdf